

Є. С. НАЗИМКО

Егор Сергійович Назимко, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, начальник ад'юнктури (аспірантури) Донецького юридичного інституту МВС України

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ
РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ІНСТИТУТУ ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ
ВІДПОВІДНО ДО ЗАКОНУ РЕСПУБЛІКИ СЕРБІЯ
«ПРО НЕПОВНОЛІТНІХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШНИКІВ
ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ»**

Кримінальне законодавство Республіки Сербія стосовно системи (принципів, підходів та відповідних засобів) покарання неповнолітніх правопорушників або злочинців характеризується відповідними рисами усталеної світової, зокрема європейської практики з цього питання.

Як і в багатьох інших подібних законодавчих актах інших держав, зазначається насамперед саме суб'єктна цілеспрямованість дії сербського законодавства щодо покарання неповнолітніх або малолітніх правопорушників. Правовим та належним чином кодифікованим джерелом системи притягнення неповнолітніх правопорушників до кримінальної відповідальності за вчинені правопорушення та злочини, винесення вироку, який передбачає певне покарання за їх вчинення, є Закон «Про неповнолітніх кримінальних правопорушників та кримінальний захист неповнолітніх осіб» Республіки Сербія. Цей Закон набув чинності 1 січня 2006 року. Він складається зі 169 статей, які визначають увесь порядок кримінального реагування на кримінальні правопорушення, що час від часу вчиняються неповнолітніми, мають особливу суспільну природу та характерні риси, відмінні від правопорушень та злочинів, які здійснюються дорослими (повнолітніми) особами. Як зазначається у Відповіді Уряду Республіки Сербія на Доповідь Європейської комісії з попередження тортур та нелюдського або такого, що принижує гідність ставлення або покарання за результатами візиту до Республіки Сербія протягом 1–11 лютого 2011 р.: «Прийняття цього Закону стало значним кроком на шляху гармонізації внутрішнього законодавства з міжнародними актами, ратифікованими у нашій країні. Таким чином, правові передумови для функціонування нової системи покарання неповнолітніх осіб в Республіці Сербія створені. Найбільш важливі риси цієї системи полягають у тому, що вона: базується на правах дитини; визнає інтереси дитини в якості головного принципу системи; акцентована на ефекті попередження як головної меті; використовує ув'язнення дитини в якості крайнього заходу, але на максимально короткий термін; використовує принципи: перенаправлення, відводу, відновлювального правосуддя для того, аби утримати дитину від залучення до офіційної системи кримінального правосуддя та вирішення питання в рамках місцевої громади; покращує компетенцію та систему підготовки всіх причетних до системи ювенальної юстиції; відповідає міжнародним нормам та стандартам»¹.

Правопорушення, які вчиняються неповнолітніми особами, без розрізнення їх національно-громадянської приналежності, мають також дуже специфічні і, що треба особливо зазначити, вкрай небезпечні соціальні наслідки. Сама суть та стратегічна мета інституту покарання неповнолітніх осіб характеризуються прагненням запобігти перетворенню дитини, яка припустилася вчинення того чи іншого виду суспільно забороненої дії, на «повноцінного злочинця». Інститут покарання неповнолітніх правопорушників, враховуючи його автономну законодавчо-джерельну та системно-адміністративну цілеспрямованість, є свого роду інвестицією у майбутній здоровий громадський актив держави та суспільства.

Даний правовий акт, як і інші подібні кодифіковані джерела, спирається насамперед на інститут правоздатності особи та визначення категорій осіб, справи яких можуть розглядатися відповідно до дії цього Закону. Саме це зазначається у частині третій ст. 1 цього Закону: «Положення цього Закону відповідним чином стосуються осіб, які досягли правоздатного віку та постали перед судом за кримінальні правопорушення, вчинені ними в якості неповнолітніх осіб, у разі коли усі необхідні вимоги, які передбачені цим Законом, є виконаними, а також осіб, які вчинили кримінальне правопорушення в якості молодих дорослих осіб»².

Важливою рисою цього Закону є те, що він спрямований не лише на дію специфічного інституту покарання неповнолітніх правопорушників, а й на специфічність та надзвичайну важливість захисту неповнолітніх осіб, які стали жертвами в рамках того чи іншого кримінального впровадження. Про це йдеться у частині третій тієї ж ст. 1 Закону: «Закон також містить особливі положення щодо захисту» дітей та неповнолітніх осіб (далі – неповнолітніх), які розглядаються в якості потерпілих в кримінальних впровадженнях».

Як відомо зі світової практики покарання неповнолітніх, жодне кримінальне впровадження щодо тієї чи іншої неповнолітньої особи, тим більш з огляду на вищезгадану автономну законодавчо-джерельну та системно-адміністративну цілеспрямованість, не може здійснюватися без чіткого окреслення вікових рамок

об'єкта дії ювенального інституту покарання. Причому сам інститут покарання неповнолітніх осіб, відповідно до цього Закону, розподіляє дві вікові рамки своєї дії. Перше вікове обмеження стосується осіб, у даному випадку дітей, які до досягнення певного віку не притягуються до кримінальної відповідальності навіть відповідно до положень цього Закону, а друге вікове обмеження чітко окреслює межу, після досягнення якої людина (в даному разі – доросла або повнолітня особа) вже не може бути засуджена, виходячи з положень цього Закону. Перше зазначається у ст. 2 Закону: «Виятки застосування кримінальних санкцій щодо дітей»: «Ні кримінальні санкції, ні будь-які інші заходи, які передбачені цим Законом, не можуть бути проголошені або застосовані до особи, яка не досягла чотирнадцятирічного віку на час здійснення протизаконного вчинку, який розглядається, відповідно до законодавства в якості кримінального правопорушення». Про друге йдеться у всіх трьох частинах ст. 3 «Вік правопорушника»: «Неповнолітньою особою є особа, яка на час здійснення кримінального правопорушення досягла чотирнадцятирічного віку та не досягла вісімнадцятирічного віку. Молодша неповнолітня особа – це особа, яка на час здійснення кримінального правопорушення досягла чотирнадцятирічного віку, але є не старшою шістнадцяти років. Більш старша неповнолітня особа – це особа, яка на час здійснення кримінального правопорушення досягла шістнадцятирічного віку, але є не старшою вісімнадцяти років. Молода доросла особа – це особа, яка на час здійснення кримінального правопорушення досягла вісімнадцятирічного віку, але є не старшою двадцяти одного року на час проведення судового розгляду, і яка відповідає усім вимогам, що містяться у статті 41 цього Закону». Наведені статті, в яких визначаються основні цільові засади та терміни щодо покарання неповнолітніх осіб, становлять частину першу цього Закону.

Відомий сербський правник Раде Богоевич зазначає: «Деякі порівняльні правові системи встановлюють більш високу вікову межу для неповнолітніх осіб. Сучасні правові системи (зокрема сербська) в цілому визнають і містять в собі вищі та нижчі вікові межі для неповнолітніх осіб. Отже, в деяких країнах немає правових положень щодо нижчої вікової межі, в той час як в інших країнах вікова межа визначається ступенем психофізіологічної зрілості; існують країни, де нижча вікова межа коливається від 7 до 16 років та країни, де більш висока вікова межа становить від 15 до 21 року, включно з правовими положеннями, які стосуються молодих людей, які не досягли 25-річного віку»³.

Закон також визначає випадки, коли застосовується інститут відводу в рамках того чи іншого впровадження. «Один або більше указів про відводи можуть бути застосовані до неповнолітнього правопорушника за скоєні ним кримінальні правопорушення, які караються штрафом або ув'язненням терміном до п'яти років», – йдеться у частині першій ст. 5 «Загальні правила». У частині ж третій цієї статті зазначається: «Вимогами для застосування відводу є: наявність визнання неповнолітньою особою вчиненого нею кримінального правопорушення, її ставлення до скоєного нею правопорушення та потерпілої сторони». Закон «Про неповнолітніх кримінальних правопорушників та кримінального захисту неповнолітніх осіб» Республіки Сербія ставить перед собою ту ж саму запобіжно-профілактичну мету щодо здійснення злочинів неповнолітньою особою в майбутньому, як і інші подібні правові акти. Про це зазначається в ст. 6 цього Закону: «Метою указів про відвід є утримання від здійснення кримінального впровадження проти неповнолітньої особи або припинення такого та/або через застосування указів про відвід сприяти відповідному розвитку неповнолітньої особи, заохочення становленню її особистісної відповідальності для уникнення рецидивів повернення до здійснення злочинних дій в майбутньому».

Видами указів про відвід, відповідно до ст. 7 цього Закону, є: «1) примирення із постраждалою стороною через компенсацію збитків, вибачення, роботу або інше, завдані наслідки збиткового характеру мають бути усунені цілком або частково; 2) регулярне відвідання занять або роботи; 3) залучення до роботи, без винагороди в організаціях з допомоги людям або в громадах (соціального напрямку діяльності, місцевих, екологічних); 4) проходження відповідних перевірок стану здоров'я, програм лікування від наркотичної та алкогольної залежності; 5) індивідуальна або групова участь у відповідних курсах терапії у закладах з охорони здоров'я або консультаційних центрах».

Стаття, що перераховує кримінальні санкції до неповнолітніх осіб, які вчинили те чи інше правопорушення, посилається також на Кримінальний Кодекс Республіки Сербія: «Освітні заходи, ув'язнення неповнолітньої особи та заходи з безпеки окреслені в ст. 79 Кримінального Кодексу за виключенням обмежень на його зайнятість, ділову активність та обов'язки. Виключно освітні заходи можуть бути призначені щодо до молодших неповнолітніх осіб. Освітні заходи та, в порядку винятку, тюремне ув'язнення, можуть бути призначені більш старшим неповнолітнім особам. Відповідно до положень цього Закону заходи з безпеки можуть призначатися неповнолітнім особам».

Мета освітніх заходів відповідно до цього Закону не відрізняється від цілей аналогічних законів про кримінальне покарання неповнолітніх. Цей та інші подібні закони в частині застосування санкцій спрямовані на реалізацію принципу альтернативності у призначенні так званого «м'якого», тобто некримінального покарання стосовно неповнолітніх. Альтернативне некримінальне покарання неповнолітніх осіб спрямоване на якнайшвидшу соціальну та психологічну реабілітацію неповнолітніх осіб, які вдалися до вчинення правопорушення. Ця соціальна та психологічна реабілітація передбачає формування у неповнолітньої особи почуття особистої відповідальності, початок повноцінного особистісного зростання. Утримання неповнолітньої особи має на меті здійснення адміністративного впливу з метою запобігання вчинення нею у майбутньому кримінальних діянь, а також приклад для інших неповнолітніх осіб, який би утримував їх від втягнення до кримінального світу в майбутньому.

Відповідно до ст. 11 освітні заходи включають: «1) попередження та нагляд: судове попередження та альтернативні санкції; 2) заходи з підвищеного контролю: підвищений контроль з боку батьків, прийомних батьків або опікунів, сім'ї, яка виховує, підвищений контроль з боку опікунської інстанції, підвищений контроль та щоденне відвідання відповідних реабілітаційних та освітніх закладів для неповнолітніх осіб; 3) інституційні заходи: направлення до реабілітаційних закладів, направлення до виправних закладів, направлення до спеціалізованих закладів для проходження курсів лікування та набуття соціальних навичок».

Кримінальне законодавство щодо неповнолітніх осіб розглядає останніх в якості особливої категорії об'єктів покарання. У разі винесення їм вироків треба брати до уваги цілу низку чинників фізіологічного, психологічного та соціального характеру. «У виборі освітнього заходу суд враховує вік та ступінь зрілості неповнолітньої особи, інші аспекти його/її характеру і рівень девіантної поведінки, тяжкість вчиненого правопорушення, мотиви вчинення правопорушення, життєві умови та оточення неповнолітньої особи, поведінку після вчинення правопорушення, зокрема факт того, чи запобігав /-ла він/вона або намагався/-лася запобігти руйнівним наслідкам, чи була неповнолітня особа раніше засуджена або визнана виною, а також інші відповідні обставини, необхідні для призначення такого заходу, який би виявився найкращим для цілей застосування освітніх заходів».

Судове попередження також спрямоване на утримання неповнолітньої особи від вчинення правопорушень в майбутньому та інформування про наслідки повторних злочинних дій і інші санкції у відповідь на їх здійснення: «Судове попередження призначається в разі, якщо, виходячи зі ставлення неповнолітньої особи до вчиненого правопорушення та прагнення утримуватися від вчинення кримінальних правопорушень в майбутньому, попередження може бути ефективним. Призначаючи попередження, суд вказує неповнолітній особі на неприпустимість її дій та роз'яснює, що інші заходи можуть бути застосовані до неї в разі повторного вчинення правопорушення». Саме на цьому робить наголос ст. 13 цього Закону.

У ст. 14 наведено повний перелік альтернативних санкцій, які можуть бути застосовані щодо неповнолітньої особи, яка вчинила правопорушення: «Суд має право застосувати одну або більше альтернативних санкцій щодо неповнолітньої особи, якщо, на думку суду, існує необхідність у застосуванні відповідних вимог або заборон з метою впливу на неповнолітню особу та її поведінку. Суд може зобов'язати неповнолітню особу: 1) принести вибачення постраждалій стороні; 2) відшкодувати завдані збитки в рамках своїх можливостей; 3) регулярно відвідувати заняття або місце праці; 4) отримати кваліфікацію на основі своїх здібностей та талантів; 5) брати участь, без отримання винагороди, у роботі організацій з допомоги людям або виконувати громадські роботи соціального, місцевого та екологічного характеру; 6) брати участь у спортивних заходах; 7) проходити відповідні перевірки стану свого здоров'я, програми лікування від наркотичної та алкогольної залежності; 8) брати участь індивідуально або у групах у відповідних курсах терапії у закладах з охорони здоров'я або консультаційних центрах та дотримуватися того, що призначено їй відповідно до розроблених в цих закладах робочих програм; 9) відвідувати курси професійної підготовки або готуватися до іспитів з обраної спеціальності навчання; 10) не залишати місце постійного або тимчасового перебування, якщо опікунська інстанція або Суд не нададуть спеціального дозволу залишити місце перебування».

Дана стаття містить уточнення щодо термінів дії альтернативних санкцій: «Альтернативні санкції, наведені у параграфі 2 пункти 3, 4, 6–10 (*назви пунктів див. вище. – Є. Н.*) цієї статті можуть діяти до одного року за умови, що під час їх дії Суд має право урізноманітнити або призупинити їх впровадження... У рамках вимог параграфу 2, пункту 2 цієї статті суд має право визначати розміри та спосіб відшкодування збитків у вигляді виконання неповнолітньою особою робіт, термін яких не повинен перевищувати 60 годин протягом трьох місяців дії цієї альтернативної санкції, але таким чином, аби це не впливало на процес навчання або працевлаштування неповнолітньої особи... У рамках вимог параграфу 2, пункту 5 цієї статті неповнолітня особа має право працювати не більше 120 годин на період не більше 6 місяців, що є максимальним терміном дії цього виду альтернативної санкції, однак це не повинно впливати на процес навчання або працевлаштування неповнолітньої особи».

Велика увага в рамках цього Закону, як ми вже зазначали, приділяється соціалізації неповнолітньої особи після вчинення нею правопорушення. Однією з важливих форм цієї соціалізації є повернення дитини до кола рідних, особливо батьків. Санкції, які передбачають підвищений контроль над неповнолітньою особою з боку батьків, прийомних батьків або опікунів, вимагають від них прояву необхідної турботи, нагляду над поведінкою неповнолітньої особи, забезпечення отримання освіти, медичних послуг та сприяння зникненню негативного впливу. Стаття 15 наголошує: «Цей захід може тривати від шістьох місяців до двох років, суд може прийняти рішення про припинення дії цієї санкції».

Направлення неповнолітньої особи, яка вчинила правопорушення, до родини, яка виявляє згоду виховувати її, є заходом у відповідь на неможливість здійснювати підвищений контроль над поведінкою неповнолітньої особи з боку батьків, прийомних батьків або опікунів. «Цей захід може тривати від шістьох місяців до двох років, суд може прийняти рішення про припинення дії цієї санкції. Дія цієї санкції може бути призупинена в разі, якщо батьки неповнолітньої особи, прийомні батьки або опікуни отримують можливість здійснювати підвищений контроль або, коли відповідно до результатів, досягнутих завдяки цьому заходу, зникає необхідність у підвищеному контролі», – наголошується у ст. 16.

У разі якщо підвищений контроль над поведінкою неповнолітньої особи з боку батьків, прийомних батьків або опікунів та направлення неповнолітньої особи, яка вчинила правопорушення, до родини, яка виявляє згоду виховувати її, виявилися безперспективними, суд приймає рішення про передачу неповноліт-

ньої особи під нагляд опікунської інстанції. «Це захід може тривати від шістьох місяців до двох років, суд може прийняти рішення про припинення дії цієї санкції. Під час дії цієї санкції неповнолітня особа залишається разом зі своїми батьками або іншими особами, які зможуть про них піклуватися та підтримувати їх, підвищений нагляд здійснюватиметься з боку конкретної посадової особи з відповідної соціальної наглядової інстанції. Наглядова інстанція турбуватиметься про освіту неповнолітньої особи, її працевлаштування, відсторонення від негативного оточення, отримання нею необхідних медичних послуг та покращення її життєвих обставин», – йдеться у ст. 17 цього Закону.

Все те саме стосується і такої санкції, щодо неповнолітньої особи, яка вчинила правопорушення, як підвищений нагляд із щоденним відвіданням відповідного закладу реабілітації неповнолітніх або освітніх закладів. Дія цієї санкції теж триває від шістьох місяців до двох років. На цей час неповнолітня особа знаходиться під опікою батьків або інших осіб, призначених для здійснення піклування. Протягом дня неповнолітня особа знаходиться у закладі реабілітації неповнолітніх або освітній установі. Відповідна наглядова інстанція здійснює контроль за щоденним відвіданням цих інституцій.

Закон «Про неповнолітніх кримінальних правопорушників та кримінальний захист неповнолітніх осіб» Республіки Сербія, відповідно до ст. 21, передбачає, що у разі необхідності здійснення додаткових заходів щодо соціальної реабілітації неповнолітніх осіб, які вчинили правопорушення: «Суд може призначити направлення неповнолітньої особи до виправно-виховного закладу, коли, разом з відторгненням від оточення, заходами з підвищеного нагляду існує необхідність застосування спеціалізованих освітніх програм. Приймаючи рішення про призначення цього заходу, суд має враховувати попередній стиль життя неповнолітньої особи, ступінь особистісних та поведінкових девіацій, тяжкість та природу вчиненого правопорушення та попередні випадки визнання винною цієї неповнолітньої особи. Неповнолітня особа залишатиметься у виправно-виховному закладі щонайменше шість місяців і щонайдовше чотири роки, кожні шість місяців суд визначатиме, чи існують причини для припинення дії цієї санкції або чи існують причини для її заміни іншим видом освітнього заходу».

Таким чином, ювенальна пенальна система спрямована на якомога ширше незастосування норм та принципів звичайного кримінального права до осіб, які не досягли повнолітнього віку. Навіть за умов неможливості здійснити соціалізацію неповнолітньої особи, яка вдалася до вчинення тих чи інших правопорушень, закони з покарання неповнолітніх осіб вдаються до певних кроків для можливості уникнення призначення реального кримінального покарання для неповнолітніх правопорушників.

Стаття 22 цього Закону передбачає наявність випробувального терміну або пробації для оцінки поведінки неповнолітньої особи, яка вчинила правопорушення: «Суд може відпустити на випробувальний термін неповнолітню особу, яка провела не менше шістьох місяців в освітньому або виправно-виховному закладі, якщо, з огляду на успіх, досягнутий в реабілітації, можна очікувати, що вона втримається від вчинення кримінальних правопорушень майбутньому та її поведінка буде відповідати зразку доброї поведінки в у майбутніх відносинах з суспільством. На час дії терміну пробації суд може призначити захід з підвищеного контролю з можливим включенням до нього однієї або більше санкції відповідно до статті 14. Пробація може тривати максимально до закінчення терміну направлення до освітнього або виправно-виховного закладу, якщо суд раніше не призупинив дію освітнього заходу або не замінив його іншим. В разі якщо неповнолітня особа скоїть нове кримінальне правопорушення під час перебування на терміні пробації, або якщо призначений захід з підвищеного контролю не досягає своїх цілей, або якщо неповнолітня особа порушує альтернативні санкції, призначені їй разом з заходом з підвищеного нагляду, суд має право скасувати режим пробації. Час, проведений у випробуванні, не буде зарахований як час встановленого терміну призначеного освітнього заходу».

Ювенальна пенальна система багатьох країн, і зокрема Сербії, спрямована також на допомогу у соціальної реабілітації неповнолітніх осіб за наявності об'єктивних причин негативного характеру, які, тією чи іншою мірою, не залежать від самих неповнолітніх осіб. Саме в такому дусі можна розуміти цільове призначення такого заходу, як «направлення до спеціального закладу для лікування та набуття соціальних навичок». Про це говорить ст. 23 цього Закону: «Замість направлення до освітнього або виправно-виховного закладу суд може направити неповнолітню особу з фізичними або розумовими відхиленнями до спеціальних закладів з метою медичного лікування та набуття соціальних навичок. Цей захід замінює примусове психіатричне лікування і утримання у закладі з охорони здоров'я (стаття 81 Кримінального кодексу Республіки Сербія), якщо утримання і лікування неповнолітньої особи може бути забезпечене у спеціальному закладі з надання медичних послуг та набуття соціальних навичок і, таким чином, сприяє реалізації мети цього заходу з безпеки. Якщо освітній захід призначено відповідності до параграфу 1 цієї статті, неповнолітня особа може залишитися у закладі з лікування та набуття соціальних навичок на термін не більше трьох років і суд може переглянути підстави для припинення дії цього заходу або його заміни іншим заходом кожні шість місяців. У разі якщо цей захід призначено замість заходу з безпеки, то неповнолітня особа залишатиметься у спеціальному закладі лікування та набуття соціальних навичок стільки, скільки це потрібно та по досягненні двадцяти одного року дію цього заходу буде подовжено у закладі з примусового лікування та утримання».

Гуманність та лібералізм щодо неповнолітніх осіб, які вчинили правопорушення, проявляється і в дії принципу «кілька правопорушень – один вирок». «У разі якщо неповнолітня особа скоює низку кримінальних правопорушень, а суд вирішує призначити освітні заходи, всі правопорушення будуть розглянуті сукупно і лише один освітній захід може бути призначений, за винятком випадків, визначених статтею 19, параг-

рафом 1. Суд буде діяти відповідним чином, якщо постфактум виявиться, що неповнолітня особа скоїла кримінальне правопорушення до або після призначення заходу».

Однак ювенальна пенальна система Республіки Сербія вимушена відповідно і адекватно реагувати на вчинення неповнолітніми особами більш тяжких кримінальних правопорушень, покаранням за які не можуть бути ані заходи освітнього характеру, ані заходи з безпеки, ані заходи підвищеного контролю з боку батьків, прийомних батьків, родини, яка згодна прийняти неповнолітню особу на виховання, ані державної наглядової соціальної інституції. Видом каральної санкції в таких випадках є призначення тюремного ув'язнення неповнолітнім особам.

Стаття 28 зазначає: «Більш старша неповнолітня особа, яка скоїла кримінальне правопорушення, яке карається ув'язненням на термін більше п'яти років, може бути засуджена до ув'язнення у тюремному закладі для неповнолітніх осіб, у разі якщо, враховуючи високий ступінь вини, природу та тяжкість правопорушення, застосування освітнього заходу не вважається доцільним».

Таким чином, ювенальне пенальне законодавство Республіки Сербія передбачає каральні заходи, близькі за своїм змістом до загальнокримінальних каральних санкцій.

У ст. 29 підкреслено: «Період ув'язнення неповнолітніх осіб не може тривати менше шістьох місяців або більше п'ятих років і призначається на повний період років або місяців. Ув'язнення неповнолітніх осіб на термін до десяти років може бути призначено за кримінальні правопорушення, які передбачають встановлене покарання через ув'язнення на термін двадцяти років або більш суворе покарання або за наявності не менше двох вчинених кримінальних правопорушень, які караються ув'язненням на строк більше десяти років».

Питання визначення тривалості терміну тюремного ув'язнення регулюється ст. 30 цього Закону: «Суд не може засудити більш старшу неповнолітню особу за конкретне кримінальне правопорушення до відбування ув'язнення на строк, який перевищує максимальне покарання, яке може бути призначено відповідно до закону за подібне правопорушення, однак суд не має права призначити найм'якший встановлений вид покарання».

Стаття 32 передбачає призначення покарання у вигляді єдиного вироку за кілька правопорушень, вчинених неповнолітніми особами: «У разі якщо більш старша неповнолітня особа скоїть низку кримінальних правопорушень, а суд визнає, що кожне з них має бути покаране через вирок до тюремного ув'язнення, суд на власний розсуд винесе єдиний вирок щодо всіх правопорушень відповідно до статті 29. У разі якщо суд вирішить, що з усіх вчинених правопорушень неповнолітня особа має бути покарана за одне з них, а за інші кримінальні правопорушення буде призначено освітній захід, суд призначить один каральний захід через тюремне ув'язнення для неповнолітніх за всі правопорушення. Суд також має право діяти відповідно до параграфів 1–4 цієї статті у разі якщо він встановить постфактум, що обвинувачувана особа вчинила інше кримінальне правопорушення до або після винесення вироку».

Тюремне ув'язнення неповнолітньої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, також передбачає, відповідно до ст. 32, звільнення для проходження випробувального терміну, у разі якщо особа відбула третину призначеного вироку, але не раніше шістьох місяців від початку відбування покарання.

Дія ст. 33 накладає певні обмеження на тривалість тюремного ув'язнення неповнолітніх осіб: «Вирок з ув'язнення неповнолітніх осіб втрачає силу, якщо: 1) минуло десять років з дня винесення вироку до ув'язнення на термін, який перевищує п'ять років; 2) минуло п'ять років з винесення вироку до ув'язнення на термін, який перевищує три роки; 3) минуло три роки з дня винесення вироку до ув'язнення на термін до трьох років».

Закон «Про неповнолітніх правопорушників та кримінальний захист неповнолітніх осіб Республіки Сербія» передбачає також заміну освітнього заходу на ув'язнення. «Якщо протягом терміну дії освітнього заходу суд засуджує неповнолітню особу до ув'язнення, освітній захід перестає діяти, коли особа починає відбувати покарання. Якщо протягом терміну дії освітнього заходу суд засуджує особу, яка досягла правого віку, до ув'язнення або тюрми на термін мінімум до одного року, освітній захід перестає діяти, коли особа починає відбувати покарання, також якщо особу засуджено до ув'язнення або тюрми на менший термін, суд вкаже у тексті вироку, чи буде освітній захід продовжувати свою дію або його буде припинено після звільнення», – зазначається у ст. 35.

Стаття 39 пояснює принцип застосування заходів з безпеки до неповнолітньої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення: «Заходи з безпеки можуть бути призначені неповнолітнім особам, якщо їм призначено освітній захід або ув'язнення. Заходи з безпеки, який передбачає примусове лікування від алкогольної залежності та примусове лікування від наркотичної залежності, не можуть призначатися разом з судовим попередженням та заходами з нагляду. Захід з безпеки, який передбачає примусове психіатричне лікування та утримання у медичному закладі, призначається окремо».

Таким чином, доходимо висновку про те, що розглянутий нами Закон «Про неповнолітніх кримінальних правопорушників та кримінальний захист неповнолітніх осіб» Республіки Сербія надає цілісне уявлення про принципи, методи та види покарання, які застосовуються до неповнолітніх осіб, які вчинили те чи інше кримінальне правопорушення. Зміст каральних заходів або санкцій, що застосовуються у відповідь на вчинення кримінального правопорушення, віддзеркалюють специфічний характер неповнолітньої особи в якості суб'єкта та об'єкта ювенальної пенальної системи. Комплекс санкцій виховно-обмежувачого характеру та покарань свідчать про пріоритетність профілактично-запобіжної функції заходів, які передбачені цим Законом.

¹ Response of the authorities of the Republic of Serbia concerning the Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment on their third regular visit to the Republic of Serbia conducted in the period from 1 to 11 February 2011 // Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cpt.coe.int/documents/srb/2012-18-inf-eng.htm>

² The Law on Juvenile Criminal Offenders and Criminal Protection of Juveniles // Official Gazette of the Republic of Serbia №85/05

³ *Rade Bogojević*. Execution of institutional correctional measures imposed on juvenile perpetrators of property crime in the positive legislation of the Republic of Serbia // Law and Politics Vol. 11, № 1, 2013, p. 50.

Резюме

Називко Є. С. Кримінально-правові та кримінальні процесуальні особливості регламентації інституту покарання неповнолітніх відповідно до Закону Республіки Сербія «Про неповнолітніх кримінальних правопорушників та кримінальний захист неповнолітніх осіб».

Стаття присвячена розгляду Закону «Про неповнолітніх кримінальних правопорушників та кримінальний захист неповнолітніх осіб» Республіки Сербія. Розглядаються та аналізуються ключові терміни, пов'язані із правопорушеннями, які вчиняються неповнолітніми особами, основні положення щодо покарання неповнолітніх осіб за вчинені правопорушення відповідно до цього Закону.

Ключові слова: покарання, неповнолітня особа, альтернативні санкції, освітній захід, захід з безпеки, позбавлення волі, соціальна реабілітація.

Резюме

Називко Е. С. Уголовно-правовые и уголовные процессуальные особенности регламентации института наказания несовершеннолетних согласно Закону Республики Сербия «О несовершеннолетних уголовных правонарушителях и уголовная защита несовершеннолетних лиц».

Статья посвящена рассмотрению Закона «О несовершеннолетних уголовных правонарушителях и уголовной защите несовершеннолетних лиц» Республики Сербия. Рассматриваются и анализируются ключевые термины, связанные с правонарушениями, совершаемыми несовершеннолетними лицами, основные положения относительно наказания несовершеннолетних лиц за совершенные правонарушения в соответствии с этим Законом.

Ключевые слова: наказание, несовершеннолетнее лицо, альтернативные санкции, образовательная мера, мера по безопасности, лишение свободы, социальная реабилитация.

Summary

Називко Е. Criminal law and criminal procedure features of regulation of the institution of minors under the law of the Republic of Serbia «On juvenile criminal offenders and criminal protection of juveniles».

The article considers The Law on Juvenile Criminal Offenders and Criminal Protection of Juveniles of The Republic of Serbia. The basic terms connected with offences committed by juvenile criminal offenders, basic provisions concerning punishing juveniles for offences committed in accordance with the Law are under consideration and analysis in the article.

Key words: punishment, juvenile, alternative sanctioning, educational measure, security measure, imprisonment, social rehabilitation.

Отримано 2.04.2014

УДК 343.98.34

I. В. РОГАТЮК

Ігор Володимирович Рогатюк, кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, перший заступник прокурора Черкаської області

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПРОКУРАТУРИ

У криміналістичній науці одним із раних є вчення про сліди рук людини, з огляду на історію виникнення та використання в процесі розкриття та розслідування злочинів¹. Вивчення розвитку дактилоскопічних знань, особливості їх застосування у в діяльності органів досудового розслідування та прокуратури уможливають виділити окремі події, що характеризують головні риси становлення цього цікавого розділу криміналістичної науки та необхідного виду діяльності, що сприяє розкриттю та розслідуванню злочинів. Очевидно, дактилоскопічні сліди, як відображення морфологічних особливостей рук та рельєфу шкіри, а